

Українська міліція в контексті реформування суспільства

2

Віктор БЕСЧАСТНИЙ,
доктор наук з державного управління, заслужений юрист України, начальник Донецького юридичного інституту ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

Геннадій ГРЕБЕНЬКОВ,
доктор філософських наук, професор, начальник кафедри психології та соціології Донецького юридичного інституту ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

Характерною ознакою останнього політичного року стали активні спроби політичних сил, котрі прийшли до влади в результаті місцевих виборів, протистояти соціально-економічній ентропії (хаосу) і механізмам розпадання вкрай ослаблених і підточених роками політичної нестабільності опор держави, які нарешті набувають помітних обрисів. Про що мова?

Як відомо, однією з таких опор (про що раніше йшлося в одній із наших публікацій) був і залишається правопорядок як фундаментальний ресурс розвитку сучасного українського суспільства [1]. По суті своїй правопорядок, якщо виділяти його «технологічну» складову, є не що інше, як політико-правова система контролю реалізації правових норм, які примушують державу та її громадян взаємодіяти у питаннях збереження та відтворення суспільного життя. А коли стається збій або перекіс у цій системі в бік одного з елементів правопорядку, то можна казати про відсутність правопорядку в суспільстві. Ось чому розробка концептуально вивірених і позбавлених ідеологічних міфологем практично обґрунтованих рішень з реформування владою всіх складових правопорядку по суті своїй може означати головне – створення передумов повороту українського громадянського суспільства, яке й досі перебуває в стадії становлення, але є політично активним, і окремих верств населення країни у бік підтримки реформ у всіх сферах життя, що здійснюються нинішньою політичною владою.

Одним із ключових елементів підтримання правопорядку була і залишається міліція, яка, за словами міністра внутрішніх справ України А. Могильова, – суть, «хребет влади, хребет держави». А якщо це так, то міліція як соціальна скріпа державності, на те вона й хребет, у першу чергу піддається перевірці на міцність, наче лакмусовий папірець міцності самої влади і втілюваного нею правопорядку. І якщо правопорядок завжди є панування закону, а не стан суспільства, коли правом називають не

сам закон, а те, в чііх руках перебувають правові інститути, то міліція – це передній край публічного прояву закону.

Здається, що саме зниження рівня довіри громадян загалом і кожної окремої людини до держави та її інститутів, що є, на наш погляд, головним негативним чинником для правопорядку, свою реальну, щоденно зриму форму зонайперше знаходить у міліції. І це стосується всіх напрямів діяльності МВС: починаючи з професійної орієнтації школярів, які йдуть навчатися до вищих навчальних закладів, системи професійної, та поки що недосконалої стосовно психологічної та моральної підготовки майбутніх працівників міліції; кадрової політики щодо висунення на посади в системі управління і функціонування безпосередньо МВС; побудови соціального моніторингу та налагодження соціальних зв'язків із громадянським суспільством і населенням країни тощо.

Безумовно, будь-яка концепція реформування правопорядку як системи загалом і його складових потребує чіткого визначення пріоритетів, своєї шкали цінностей щодо внутрішньої будови системи і її зовнішніх відносин з іншими елементами. Переводячи розмову у площину політико-управлінських міркувань, маємо на меті вироблення стратегії і тактики взаємодії міліції з усіма суб'єктами соціального буття – владою, громадянським суспільством, соціальними спільнотами (від політичних організацій до етнічних утворень). Причому, думається, реформування в цій частині стратегії може бути визначене терміном «радикальне».

Вважаємо, що етична освіта і виховання, зрозуміло, не на шкоду професійним, очевидно, сьогодні більшою мірою визначають зовнішні негативні іміджеві характеристики міліції й окремого міліціонера та детермінують ті явища, про які казав А. Могильов у своєму інтерв'ю газеті «2000», зокрема наявність серед працівників міліції осіб, які ведуть протиправний спосіб життя, а також корумпованості, клановості, протекціонізму, недотримання, а почасти просто незнання професійної етики як чинника вироблення стилю та форми поведінки співробітника міліції серед громадян країни.

Зрозуміло, міліція, як й інші складові правопорядку, – це своєрідне дзеркало суспільства з урахуванням людського чинника. Нездатність упродовж існування незалежної Української держави створити за допомогою механізмів виховання та освіти систему загальнозначущих, таких, що транслюються каналами соціалізації, світоглядних (головним чином моральних і правових) цінностей людини сьогодні дається взнаки як ніколи.

Адже відомо, що в разі, якщо державні інститути не справляються зі своїми завданнями, регулювання суспільного життя стає прерогативою різного роду тіньових (латентних) структур, що діють поза правовим полем. А якщо на додаток до цього, як склалося в Україні, суспільство не завжди має можливості активно впливати на формування політичних, виховних та освітніх процесів, відкрито оцінювати правомірність, ефективність і дієвість того чи іншого курсу, здійснюваного владою, остання стає корпоративною, замкнутою сферою, яка реально не піддається контролю з боку правових норм, правових інститутів і громадянського суспільства. Тому й міліція, будучи інструментом створення і підтримання правопорядку в суспільстві, не може бути кращою від самого суспільства.

Правопорядок є завжди панування закону, а не той стан суспільства, коли правом називається не сам закон, а те, в чіях руках перебувають правові інститути. У цій ситуації ефективність права як соціального інституту втрачає свій справжній сенс, його авторитет як державний символ влади втрачає свою силу. Зрештою настає аномія у правосвідомості населення країни, відчуження громадян від правових настанов і норм, розуміння правопорядку як карального меча державної влади та органів правопорядку як каральних органів. І в цьому разі не є важливим, що зовні дотримано правил демократичних процедур здобуття влади. І якщо міліція зорієнтована владою світоглядно і поведінково на право як закон для всіх і захист цього закону, то ми можемо казати про реформування міліції в межах стратегії державної політики, куди «необхідність зміни критеріїв оцінювання роботи міліції», зміна «кадрової політики і внутрішньої бази наказів» [2] входять як найважливіші тактичні акції реформування державності. Будь-яка зворотна дія з боку влади, не пов'язана з підтриманням усеваддя закону, зведе тактичні дії до палативу і, думається, не зможе зламати сформовану думку суспільства про міліцію. А в цьому, судячи з висновків, зроблених міністром внутрішніх справ А. Могильовим, полягає «головний критерій оцінювання роботи міліції» і, головне, в самій ідеї правопорядку.

Адже, по суті справи, правопорядок тоді дієвий і сильний, коли цінності права і закону, реалізатором яких щонайменше є міліція, стають надбанням індивідуальної свідомості та світогляду людей. Що цьому заважає?

Справа в тому, що джерелом сили права, хоч би яким змістом наповнювалося це поняття, є держава тією мірою, якою вона може забезпечити особистісну свободу і справедливість по відношенню до людини як її невід'ємні права в умовах демократії. Без держави і поза нею сила права не існує в принципі, але це за умови, що і об'єктом, і суб'єктом права визнаються не державні інститути влади, а виключно окремі індивід як громадянин, незалежно від його політичного, економічного та іншого місця в системі суспільних відносин (соціального статусу). І якщо в числі абсолютних

пріоритетів роботи міліції виступає людина та її громадянські права, тоді право, за висловом відомого теоретика-юриста І. Ільїна, стане силою у внутрішній, а відтак і в зовнішній сферах життя [3, 4]. Чи є перешкоди на цьому шляху? Переконані, що одна із проблем реально полягає в соціально-психологічних та ментальних характеристиках населення України, у тій правовій свідомості, яка сформувалася вже в пострадянський час.

Адже відомо, що реальні спроби формування правової свідомості та правового світогляду у форматі країни мали і продовжують мати несистемний, суперечливий характер, і тому є досить малоєфективними. Деструктивний момент у цей процес вносить і ряд об'єктивних історичних причин становлення нашої державності, внутрішньополітичні процеси розвитку в недавні роки, складності історичного та ідеологічного характеру, що реально заважають формуванню того правового світоглядності і праворозуміння, які справді становили б один із наріжних каменів правопорядку.

Не секрет, що специфіка правосвідомості громадян України безпосередньо детермінується і радянським минулим, яке характеризується терміном «юридичний і правовий нігілізм». Нігілізм – багаторівневий ментальний феномен. Він може бути релігійним, ідеологічним, політичним, врешті правовим, залежно від того, яка природа цінностей. Правовий нігілізм – це сформоване в суспільній індивідуальній свідомості зневажливе чи, більше того, негативне ставлення до права та його носіїв з боку тих, хто владу має, і тих, хто її реалізує; наявність таких світоглядних настанов, коли досягнення соціально значущих результатів можливе неправовими способами, або мінімальне, популістське їх використання.

Маючи досить багаті історичні традиції правового нігілізму населення у ставленні до влади та її елементів, у тому числі до міліції як радянського минулого, за роки формування демократичних форм політичного життя ми поки що не змогли його побороти. Мало того, наявність перманентної політичної кризи, що породжує дезінтеграцію, регіональний сепаратизм, та економічна нестабільність, що зростала протягом останніх чотирьох років, посилено руйнують правосвідомість населення, зводячи її прояв до рівня масової фрустрації, байдужості до загальнодержавних рішень, що доповнюється реально низькою правовою обізнаністю. Тому один з основних напрямів становлення правопорядку в аспекті формування правової свідомості, пов'язаних з подоланням правового нігілізму громадян сучасної України, вбачається в тому, що не претендує на оригінальність і досить загальновідомо, – це відкритість влади і всіх елементів правопорядку в аспекті громадського контролю за її зовнішньою діяльністю і результатами та внутрішнім життям усіх гілок влади, починаючи від «голови» – Верховної Ради – і завершуючи «хребтом» – міліцією. Тільки так, на наш погляд, можливо, і міліція бачитиме свій справжній, а не міфологізований і політично заангажований образ, а реальні реформи в міліцейському відомстві значно прискоряться на благо українського народу та суспільства загалом.

Джерела

1. *Бесчастний В., Гребеньков Г.* Правопорядок як фундаментальний ресурс розвитку сучасного суспільства // Віче. – 2009. – № 6.
2. *Могильов А.* «Перепроверим все» // 2000. – 2010. – № 33 (521).
3. *Ильин И. А.* Понятие права и силы. Опыт методологического анализа // Ильин И. А. Соч. в 2-х т. – М., 1993. – Т. 1. – С. 19.
4. *Ильин И. А.* О сущности правосознания // Ильин И. А. Соч. в 2-х т. – М., 1993. – Т. 1. – С. 99.